

Проблеми польсько-українського діалогу
у публікаціях Станіслава Лося
на шпальтах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego»
(1933–1938)

У статті аналізується зміст публікацій С. Лося на шпальтах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (1932–1938) про минуле та перспективи польсько-українських взаємин у форматі II Речіпосполитої.

Ключові слова: II Річпосполита, Станіслав Лось, україно-польські взаємини, «Бюлетень польсько-український».

Граф Ян Станіслав Марія Лось (Jan Stanisław Maria Łoś; найчастіше вживав другого імені — Станіслав; 21 жовтня 1890 р. – 14 січня 1974 р.) — польський політик, дипломат, публіцист, історик, речник польсько-українського порозуміння. Один з «білих круків» (І. Кедрин-Рудницький)¹ польського суспільства 1920–1930-х рр., які виступали за конструктивний діалог з українцями II Речіпосполитої, та й за польсько-український діалог взагалі. Із зрозумілих причин його постать повернулася з суспільно-політичного та історіографічного забуття лише упродовж останніх десятиліть й нині фрагментарно висвітлена у публікаціях як польських, так і українських істориків². Новітня розвідка випускниці Люблінського

* Миклін О.В. — здобувачка відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України

¹ Kedryn I. *Białe kruki* // Kultura. – 1977. – Nr. 10 (361).

² Див., напр.: Zwolski E. In memoriam: *Jan Stanisław Łoś (1890–1974)* // *Kwartalnik historyczny*. – 1975. – Nr 2; Bączkowski W. *Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich: Biuletyn Polsko-Ukraiński* // *Niepodległość: Rocznik, Nowy York – Londyn*, 1986. – Т. XIX; 1988. – Т. XXI; 1991. – Т. XXIV; Стемпень С. *Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу* // Польсько-українські студії / Республіканська асоц. українознавців; Півд.-сх. наук. ін-т у Перемишлі; Ін-т суспіл. наук АН України; Ін-т історії України АН України; редкол.: Я. Ісаєвич (гол.) та ін. – К., 1993. – Т. 1: Україна – Польща: Історична спадщина і сус-

католицького університету П. Куш є першою відомою нам спробою синтетичного розгляду суспільно-політичних поглядів С. Лося на «українське питання»³.

Метою нашої статті є аналіз змісту публікацій С. Лося на шпальтах редагованого В. Бончковським⁴ «*Biuletynu Polsko-*

пільна свідомість: Матеріали Міжнар. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 29–31 трав. 1992 р. – С. 211–212; Gach P. P. *Łoś Jan Stanisław* // *Słownik historyków polskich* / Red. M. Prosińska-Jeckl. – Warszawa, 1994. – S. 317; Зашкільняк Л.О. *Українсько-польське порозуміння 1935 р.: За матеріалами архіву Я. С. Лося* // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1996. – Вип. 48. – С. 62–72; Trojanowska M. *Materiały do tzw. kwestii ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej w spuściźnie Jana Stanisława Łośia* // *Biuletyn ukrainoznawczy* / Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. – Przemyśl, 1999. – Nr. 5. – S. 113–126; Stepień S. *Próby polsko-ukraińskiego porozumienia środowisk opiniotwórczych w Drugiej Rzeczypospolitej* // *Polska-Ukraina. Ludzie pojednania: Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku: Materiały z sesji naukowych pod red. T. Stegnera.* – Gdańsk, 2002. – S. 34–41; Pisuliński J. *Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923.* – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – 444 s.; Юрчук О. *Українсько-польські взаємини міжвоєнного періоду в оцінці Яна Станіслава Лося* // *Укр. історичний збірник / Ін-т історії України НАН України.* – К., 2005. – Вип. 8. – С. 437–447; Gach P. *Łoś Stanisław Jan* // *Encyklopedia katolicka.* – Lublin, 2006. – T. XI. – Kol. 519–520; Gałka B. *Konserwatyści w Polsce lat 1935–1939.* – Toruń: Wyd-wo Adam Marszałek, 2006. – 317 s.; Рубльов О.С. *Лось Ян-Станіслав (1890–1974)* // *Енциклопедія історії України: У 10 т. / НАН України. Ін-т історії України; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.* – К.: Наук. думка, 2009. – Т. 6: Ла–Мі. – С. 274–275; та ін.

³ Див.: Kusz P. *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej: Analiza myśli społeczno-politycznej* / Paulina Kusz. – Lublin: Wyd-wo «Werset», 2010. – 160 s.

⁴ Див., напр.: Рубльов О.С. *Бончковський Володимир* // *Енциклопедія історії України: В 5 т. / Ін-т історії України НАН України; редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін.* – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 339; Миклін О.В. *Влодзімеж Бончковський (1905–2000): сторінки біографії польського «неукраїнофіла»* // *Наукові записки / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського; Серія: Історія.* – Вінниця, 2008. – Вип. 14: За матеріалами Міжнародної наук. конф. «Національна інте-

Ukraińskiego» (1932–1938)⁵, що у них аналізувалося минуле, сучасний стан й накреслювалися перспективи польсько-українських взаємин у ширшому історичному й суспільно-політичному контексті й з особливим наголосом на взаєминах обох народів у форматі II Речіпосполитої. Принагідно зауважимо, що плідний публіцист й політолог С. Лось активно друкувався з означених проблем й на шпальтах інших, близьких за спрямуванням й зацікавленістю українською проблематикою, польських видань, зокрема редагованих видатним польським інтелектуалом ХХ ст. Є. Гедройцем часописів, а саме: «Dzień Akademicki», «Bunt Młodych», «Polityka» та ін.⁶

С. Лось народився у маєтку Чишки (нині село Мостиського району Львівської обл.) у шляхетській родині, що у ній графський титул з 1789 р. став спадковим. Представники численного роду Лосів мешкали у різних регіонах Польщі, але найвпливовішою гілкою були галицькі Лосі, які посідали численні урядові посади в австрійській, згодом австро-угорській адмі-

лігенція в історії та культурі України», м. Вінниця, 23–24 жовтня 2008 р.; за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – С. 289–292; та ін.

⁵ Див. докладніше: Waczkowski W. *Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich: Biuletyn Polsko-Ukraiński // Niepodległość: Rocznik*. – Nowy York; Londyn. – Т. XIX (1986). – С. 116–129; т. XXI (1988). – С. 4–31; т. XXIV (1991). – С. 133–148.

⁶ Див.: Łoś S. *Naród ukraiński a Polska // Bunt Młodych*. – 1933. – 15 maja. – Nr. 41. – С. 4–5; Łoś S. *Uniwersytet Ukraiński // Bunt Młodych*. – 1933. – 15 lipca. – Nr. 43. – С. 6–7; Łoś S. *Ukraiński uniwersytet czy szkoły zawodowe? // Bunt Młodych*. – 1934. – 20 września. – Nr. 15. – С. 1–2; Łoś S. *Caeterum censeo // Bunt Młodych*. – 1936. – 25 września. – Nr. 17. – С. 1; Łoś S. *Deklaracje płk. Koca o mniejszości // Polityka*. – 1937. – 10 marca. – Nr. 6. – С. 4; Łoś S. *Zakarpacie // Polityka*. – 1938. – 10 grudnia. – Nr. 28. – С. 2. Подається за: Stępień S. *Próby polsko-ukraińskiego porozumienia środowisk opiniotwórczych w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska-Ukraina. Ludzie pojednania: Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku: Materiały z sesji naukowych pod red. T. Stegnera*. – Gdańsk, 2002. – С. 47–50 (Aneks). Див. також: *Zamiary, przestrogi, nadzieje: wybór publicystyki: «Bunt Młodych», «Polityka» 1931–1939 / wybór, oprac., przypisy, kalendarium oraz indeks nazwisk R. Habielski, J. Jaruzelski*. – Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008. – 529 s.

ністрації краю⁷ (С. Лось твердив, засвідчуючи власне закорінення у терені й зацікавленість його справами, що предки його свої перші надання у «Червоній Русі» отримали ще 1499 р.)⁸. Закінчив приватну гімназію оо. Єзуїтів (1908) у с. Буньковичі (нині село Старосамбірського району Львівської обл.), факультет права і політичних наук Віденського університету (1908–1913), доктор права (1913). 1914 р., з початком Першої світової війни, покликаний до австрійського війська. У 1916–1918 рр. працював у Любліні (Польща) секретарем Є. Мадейського, шефа канцелярії цивільного австро-угорського генерал-губернатора. 1919 р. вступив до Війська Польського й брав участь у польсько-більшовицькій війні.

З 1919 р. працював у Міністерстві закордонних справ II Речіпосполитої (начальник Північного відділу, начальник відділу Міжнародних устроїв). Займався зокрема питаннями урегулювання статусу Східної Галичини, брав участь у міжнародних конференціях. У 1921–1923 рр. — керівник Бюро Делегата для справ Східної Малопольщі при МЗС. Учасник безуспішних таємних переговорів 1921 р. за посередництвом о. Т. Войнаровського з екзильним урядом ЗУНР Є. Петрушевича щодо надання Східній Галичині автономного статусу у складі II Речіпосполитої⁹. Пропагував у польських урядових колах ідеї створення Українського університету імені Данила Галицького, надання державних субсидій Науковому товариству ім. Шевченка у Львові тощо.

Упродовж 1926–1929 рр. граф С. Лось був радником польського посольства у Лондоні (Велика Британія), де водночас вивчав стародавню добу у бібліотеці й зібраннях Британсько-

⁷ Gach P.P. *Łoś Jan Stanisław* // *Słownik historyków polskich*. – S. 317; Kusz P. *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej: Analiza myśli społeczno-politycznej*. – S. 9–10.

⁸ *Stanisław Łoś o kwestii ukraińskiej* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – 27 marca. – Nr. 13 (252). – S. 133.

⁹ Докладніше див.: Швагуляк М. *До історії українсько-польських переговорів у 1921 р.: Місія Тита Войнаровського* // *Записки Наукового т-ва імені Шевченка*. – Т. 233: Істор.-філол. секція. – Львів, 1997.

го Музею¹⁰. Уважне спостереження за тогочасною англійською політикою дало йому можливість надрукувати (під псевдонімом А. Янушовський) розлогу розвідку з цього питання у вітчизняному «Przeglądu Współczesnemu»¹¹.

Людина фінансово самодостатня, 1931 р. граф С. Лось вийшов у відставку, свідомо обравши статус приватної особи й присвятивши себе відтак історичній та політологічній публіцистиці, не посідаючи при цьому жодного офіційного становища. У центрі його уваги постійно перебували питання польсько-українських взаємовідносин у минулому, сучасності й ще не окресленому майбутньому.

Зокрема, він був одним з співтворців врегулювання польсько-українських відносин у II Речіпосполитій — політики «нормалізації» 1935–1938 рр.; автором проекту надання автономії Східній Галичині («Східній Малопольщі») ¹². За браком можливості реалізувати свої ідеї урядовим шляхом, прагнув принаймні ознайомити з ними якомога ширші суспільні кола й здобути прихильників. Місцем неофіційних зустрічей і розмов з польськими урядовцями та українськими діячами (серед них — о. Т. Войнаровський, проф. Р. Смаль-Стоцький, проф. І. Раковський, сеймові послі Л. Макарушка, Зиновій Пеленський, редактор О. Назарук та ін.) був маєток дружини С. Лося — Немце під Любліном¹³.

¹⁰ Рубльов О.С. *Лось Ян-Станіслав (1890–1974)* // Енциклопедія історії України: У 10 т. – Т. 6. – С. 274.

¹¹ Januszowski A. [Jan Stanisław Łoś] *Polityka Wielkiej Brytanji*. – Kraków: Drukarnia «Czasu», 1929. – 68 s. – Odbitka z «Przeglądu Współczesnego». – 1928. – Listopad – 1929. – Styczeń. – Nr. 79–81.

¹² Див., напр.: Зашкільняк Л.О. *Українсько-польське порозуміння 1935 р.: За матеріалами архіву Я. С. Лося* // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1996. – Вип. 48. – С. 62–72; Kusz P. *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej: Analiza myśli społeczno-politycznej*. – S. 125–128.

¹³ Див.: Wierzbicka E. *Marta z Budnych Łosiowa (1898–1969) i jej dwór w Niemcach w latach 1918–1944* // Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie III. Panie z dworów i pałaców: Materiały III sesji naukowej, zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 11–13 października 2006 r. / red. H. Łaszkiwicz. – Lublin, 2007. – Т. 1. – С. 342–359.

Засади власного бачення урегулювання «українського питання» у трьох південно-східних воєводствах II Речіпосполитої С. Лось виклав у книзі «Про конструктивну політику на Червоній Русі» (1932), яка наступного року з'явилася в українському перекладі¹⁴. У співавторстві з А. Бохенським та В. Бончковським видав працю «Польсько-українська проблема у Червенській землі» (1938)¹⁵. Графові у цьому виданні належав економічний «блок»¹⁶.

Свої ідеї пропагував на шпальтах польської преси, в тому числі у «Biuletynie Polsko-Ukraińskim», «Buncie Młodych», «Czasie», «Drodze», «Dniu Polskim», «Naszej Przyszłości», «Polityce», «Przeglądzie Współczesnym», а також українських часописів — «Діла», «Мети», «Нової зорі» та ін. Провадив численне листування з польськими (В. Бончковський, Є. Гедройц та ін.) та українськими діячами: о. Т. Войнаровським, В. Кучабським, головою УНДО В. Мудрим, О. Назаруком, Р. Смаль-Стоцьким, єпископом Г. Хомишиним, митрополитом А. Шептицьким та ін. Полемізували з С. Лосем паризький тижневик «Тризуб», Д. Донцов у львівському «Вістнику»¹⁷. Дискутував зі своїм давнім знайомим й прелат Т. Войнаровський (зрозуміло, з української точки зору), закидаючи іноді своєму кореспондентові навіть «однобічність» та «тенденційність»¹⁸.

¹⁴ Див.: Łoś S. *O konstruktywną politykę na Rusi Czerwonej*. – Warszawa, 1932; Лось С. *За конструктивну політику на Червоній Русі*. – Львів: Накладом Організаційного Комітету УНО, 1933.

¹⁵ Bocheński A. *Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej* / A. Bocheński, S. Łoś, W. Bączkowski. – Warszawa: Polityka, 1938. – 242 s.

¹⁶ Див.: Łoś S. *Problem gospodarczy Ziemi Czerwieńskiej* // Nie jesteśmy ukrajinofilami: Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy: Antologia tekstów / pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak. – Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2008. – S. 211–228.

¹⁷ Рубльов О. С. *Лось Ян-Станіслав (1890–1974)* // Енциклопедія історії України: У 10 т. – Т. 6. – С. 274.

¹⁸ Kusz P. *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej*. – S. 130.

Перша поява С. Лося на шпальтах «Бюлетеня» була спричинена порушенням у виданні болючим питанням про невиконання польською владою обіцянки створення Українського університету у Львові. З цієї нагоди була опублікована стаття відомого українського ученого проф. М. Кордуби «У справі українського університету у Львові»¹⁹, наприкінці якої була вміщена редакційна примітка із закликом до дискусії усіх тих, «хто з тією справою зіштовхнувся зблизька й безпосередньо»²⁰.

Відтак у наступному номері видання була вміщена майже ідентична за назвою публікація С. Лося — «В справі українського університету»²¹, що її попереджувало авторське звернення до В. Бончковського:

«Вельмишановний пане Редакторе! Задовольняючи ласкаве Панське звернення на мою адресу, дозволяю собі переслати Пану кілька зауважень, які викликає у мене справа українського університету у Польщі»²².

Автор висловлював слушну думку, що Український університет у Польщі, принаймні гіпотетично, мав би обслуговувати насамперед студентів-українців. Студент — не українець був би у ньому радше винятком, як, наприклад, серб або болгарин у Кракові чи Познані. Навіщо, мовляв, полякові навчатися мінералогії українською?²³ Місцезнаходження вищого навчального закладу мав би визначити польський уряд, враховуючи, зрозуміло, що він має бути розташованим на території компактного проживання української людності — тобто в одному з трьох південно-східних воєводств II Речіпосполитої. На думку С. Лося, навряд чи би вибухнула революція, якби таким містом було визначено Львів. У такому разі певні

¹⁹ Korduba M. *W sprawie uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – Marzec. – Nr. 2 (4). – S. 4–8.

²⁰ *Ibid.* – S. 8 (Редакційна примітка).

²¹ Łoś S. *W sprawie uniwersytetu ukraińskiego* // *Biuletyn polsko-ukraiński: Miesięcznik*. – 1933. – Kwiecień. – Nr. 3 (5). – S. 4–10.

²² *Ibid.* – S. 4.

²³ *Ibid.* – S. 7.

українські кола Східної Галичини оголосили б бойкот університету, вважаючи його троянським конем польського уряду. Позитивним боком такої можливості (для польської адміністрації) був би моральний примус української молоді... триматися польських університетів. Але така ситуація довго б не потривала²⁴.

Автор пригадував, як він особисто у 1924–1925 рр. умовив С. Грабського, тоді міністра релігійних визнань й народної освіти, якого галицькі українці вважали первосвящеником войовничого польського націоналізму, на впровадження позитивних зрушень у ділянці вищого українського шкільництва. Було отримано згоду на українську мову як мову викладання й урядування майбутнього університету, згоду на 18–20 кафедр на початок, санкціоновано надання навчальному закладу імені короля Данила Галицького, що безпосередньо пов'язувало університет з державною українсько-галицькою традицією. На прохання того ж графа С. Лося польський уряд почав спрощувати з-за кордону до краю українських учених (між іншими проф. Б. Лепкого). Відтак галицькі українці отримували б виразний стан посідання у ділянці вищого шкільництва. Але на заваді багатообіцяючому проекту стала крайова українська суспільна думка, речником якої виступив тогочасний голова Наукового товариства ім. Шевченка проф. К. Студинський. Спрацював давній принцип — «Timeo Danaos et dona ferentes»²⁵.

С. Лось вважав, що у менталітеті його українських земляків надто міцно укорінилася тенденція чинити завжди «інакше, ніж поляки»:

«Польща університету не дає — це кривда, на яку треба скаржитися, Польща хоче створити університет — це підступ, який треба ударемнити, Польща університет “накинула” — треба його бойкотувати»²⁶.

²⁴ Łoś S. *W sprawie uniwersytetu ukraińskiego* // Biuletyn polsko-ukraiński: Miesięcznik. – 1933. – Kwiecień. – Nr. 3 (5). – S. 8.

²⁵ Ibid. – S. 8–9.

²⁶ Ibid. – S. 9.

Поборюючи такі настанови, С. Лось наголошував:

«А університет короля Данила Галицького, університет у дусі й традиції короля Данила Галицького потрібний, корисний для Польщі, але життєво необхідний українцям, бо українські вищі навчальні заклади на еміграції вже довго не протримаються, а що діється на Советській Україні — бачимо усі»²⁷.

Розвиваючи тему про антиукраїнський похід тоталітарного режиму в СРСР/УСРР у сучасну йому добу Голодомору 1932–1933 рр., автор наголошував, вдаючись до етнополітологічних узагальнень:

«Галицька частина українського народу з кожним днем стає все більше цілим українським народом у значенні політичному. Це є невблаганний наслідок факту, що на Советській Україні відбувається у прискореному темпі ліквідація українського національного руху, так що наддніпрянські українці повертаються там до становища етнічної маси, позбавленої тих верств, що єдині надають етнічній масі обличчя народу. Цей процес ліквідації національного життя на Наддніпрянській Україні є простим результатом того, що нині Росія має розв'язані руки й на разі жодної інтервенції з боку свого західного муру може не боятися; тією ж свободою рухів завдячує Росія посиленій німецькій активності, яка концентрує на собі увагу західних сусідів Росії. *Знищення національного руху на Наддніпрянській Україні є, до цього часу, єдиним практичним міжнародним наслідком відродження Німеччини*»²⁸ (виділення у тексті — С. Лося).

Завершувалася вищезгадана стаття С. Лося «У справі українського університету» особистим зверненням до редактора видання з побажанням конструктивного вирішення порушеного питання на засадах польсько-українського порозуміння:

«Якщо розпочата Паном, Пане Редакторе, дискусія уторує у польській та українській громадській думці шлях зрозуміння,

²⁷ Łoś S. *W sprawie uniwersytetu ukraińskiego* // *Biuletyn polsko-ukraiński*. – 1933. – Nr. 3 (5). – S. 10.

²⁸ *Ibid.* – S. 6.

що справа українського університету у Польщі може бути розв'язана за лояльного порозуміння українського народу з державою й в оперті на державу, а не в боротьбі з нею, а коли ця умова постане, розв'язана радикально й великодушно, то надасть цим велику послугу обом народам»²⁹.

В аналогічному річизці написана й стаття С. Лося «Про українську рільничу школу»³⁰. Значно віддаленішої історичної доби торкається публікація «На маргінесі перемоги під Віднем [1683 р.]»³¹, у якій йдеться про взаємопроникнення й споріднення польської та української еліт за часів Речі Посполитої, внесок «руських» воїнів у складі польського війська у перемогу під Віднем 1683 р. та ін.

Надзвичайно цікавою і змістовною є розлога (у трьох числах видання) стаття С. Лося «Українці на сторінках “*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*”»³². Назва її виглядає оманливо-двозначною. Але не йшлося про банальне реферування статей українських колег за перший рік існування «Бюлетеню». Розуміла це й редакція видання, попереджуючи читачів, що адресує їм «високої вартості» статтю «видатного знавця польсько-українських стосунків», й застерігаючись водночас, що не поділяє усіх тез й тверджень автора, особливо щодо «залишення питання унормування польсько-українських стосунків плиннові часу»³³. По суті у статті автор розглядав мотивацію участі своїх українських опонентів у «Бюлетені», з'ясовував засади й основні напрямки діяльності української політичної еліти

²⁹ Łoś S. *W sprawie uniwersytetu ukraińskiego* // *Biuletyn polsko-ukraiński*. – 1933. – Nr. 3 (5). – S. 10.

³⁰ Łoś S. *O ukraińską szkołę rolniczą* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – 16 lipca. – Nr. 11. – S. 6–7.

³¹ Łoś S. *Na marginesie zwycięstwa pod Wiedniem [1683 r.]* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – 30 lipca. – Nr. 13. – S. 4–5.

³² Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – 15 października. – Nr. 24. – S. 4–6; 22 października. – Nr. 25. – S. 3–5; 29 października. – Nr. 26. – S. 3–6.

³³ Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – Nr. 24. – S. 4 (примітка редакції).

у II Речіпосполитій й на міжнародній арені, включно з її зовнішньополітичними орієнтаціями, аналізував, на його думку, головніші помилки своїх опонентів й пропонував програму конструктивної польсько-української співпраці. Робилося це знову ж таки на підставі аналізу статей українських авторів цього ж друкованого видання.

Запрошення українських письменників і політиків до участі у співпраці у «Бюлетені» викликало, на думку С. Лося, певне сум'яття у їхніх лавах: 1) чи личить свідомому українцеві, без втрат для власної репутації, друкуватися на шпальтах «Бюлетеня»? 2) чи не є «Бюлетень» якоюсь новою польською інтригою, що має на меті ввести в оману «закордон» якоюсь потьомкінською ідилією польсько-української співпраці й завдяки цьому унеможливити чи то міжнародну українську акцію, чи то наміри західних держав, які ось-ось готові до якогось проукраїнського демаршу перед Польщею? Автор закликав, звертаючись до української політичної еліти Галичини, оцінювати історичні й суспільно-політичні події згідно з критерієм, наскільки та чи інша подія, явище принесло/принесуть користь Україні, а не завдають шкоди Польщі, тобто дивитися з засадничо конструктивної, а не негативної точки зору³⁴.

Доволі категоричний С. Лось в оцінці й відстоюванні польських інтересів під час укладання Ризького миру 1921 р. Відповідаючи на закиди на адресу польських політиків з боку українців (зокрема, І. Кедрина) у зраді Польщею українських інтересів й, зокрема, Варшавської угоди 1920 р., й відповідну дискусію щодо оцінки цього мирного договору на шпальтах «Бюлетеня»³⁵, публіцист безапеляційно, на наш погляд, наголошував:

³⁴ Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – Nr. 24. – S. 4–5.

³⁵ Див.: Kedryn I. *Istota traktatu ryskiego: Kilka uwag z okazji 12-tej rocznicy pokoju ryskiego* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – Kwiecień. – Nr. 3 (5). – S. 10–14; Bocheński A. M. *Jeszcze o Traktacie Ryskim* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – Maj. – Nr. 4 (6). – S. 12–15; Kedryn I.

«Ризький трактат був виразом певної рівноваги сил, що тоді, 1920 р., утворилася внаслідок двох поразок: польської — над Дніпром, російської — над Віслою. Це просте й правдиве з'ясування справи. Перед залізною логікою подій змушені були відступити тексти й завжди у майбутньому змушені будуть уступати.

Правда, що Польща у першій половині 1920-го року хотіла розбити Росію й принаймні вирвати з колишньої царської імперії усі землі, що лежали на захід від кордонів 1772 р. Правда, що для досягнення цієї мети відверто ризикувала своїм державним існуванням. Далі є правда, що зазнала поразки, що лише чудом убереглася від загибелі й мусила відмовитися від політики розбиття Росії. Подальшої війни Польща восени 1920 р. провадити не могла — була: 1) смертельно вичерпана, 2) цілковито залежна від допомоги західних держав, бо власних запасів ані фабрик військового матеріалу не мала. Закидати їй, що за цих умов уклала мир, є незнанням ситуації.

Польща здавала собі справу з того, що сама заслаба для виконання розбиття Росії, це є генезою її примирення з Україною, яка мала стати співбенефіціанткою відкинення російських кордонів на лінію 1772 р. Українці, укладаючи примирення з Польщею, здавали собі справу, що самі українці не визволяться з-під російського панування. Розраховували, що польські сили доповнять брак їхніх власних сил. Розрахунок обох партнерів варшавської угоди не справдився, але хто ж, розпочинаючи війну, може заздалегідь гарантувати перемоги? [...]»³⁶ (виділення по тексту — С. Лося).

У цій же статті, розмірковуючи на тим, чому значна частина польського суспільства не сприйняла Варшавської угоди Петлюра–Пілсудський, а відтак консолідовано не підтримувала Київський похід об'єднаного польсько-українського війська, С. Лось зауважував, що на польські суспільні настрої

Polemika o traktacie ryskim i jej wyniki: W odpowiedzi p. Adolfowi Bocheńskiemu // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – 25 czerwca. – Nr. 8. – S. 2–3.

³⁶ Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – Nr. 24. – S. 5–6.*

негативно впливав й досвід польсько-української війни 1918–1919 рр. за Львів і Східну Галичину³⁷. Принагідно робився закид на адресу захисників Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР):

«Галицькі українці здійснили страшну помилку, оскільки у вирішальну історичну годину мислили партикулярними категоріями, не національними, західноукраїнськими, замість просто українських. Внаслідок цього вплутали український народ у війну на два фронти, чого найпримітивніший сенс самозбереження велить уникати за всяку ціну [...]. *Стріляли впродовж півроку по місту* [Львову], яке вважали власною столицею, а згодом, коли Польща, свідомо своєї переваги, хотіла уникнути непотрібної Польщі війни, фатальної для України, забажали, “щоби нас розсудили кров і залізо”. Київський похід, якби розпочався кількома місяцями раніше, мав би, можливо, інші результати, оскільки більшовики були слабші 1919 р., аніж 1920-го [...]»³⁸ (виділення наше. — О. М.).

Доволі влучно характеризувалися вади тогочасної закордонної української пропаганди. Вона, на думку С. Лося,

«неустанно грає на тих самих клавішах, що ними є: 1) розмір і багатство української території, 2) величезна кількісна сила українського народу, 3) його велике, хоча ближче не окреслене майбутнє і його “місія, котра має покласти хрест на поході евразійської цивілізації” [...], 4) тій великій місії й великому майбутньому протистоїть оплакана дійсність, яка постає як безперервна смуга кривд і поневірянь чи то під батогом польської шляхи, чи під кнутом царських чиновників, 5) мовиться, зрештою, про ницість сусідів й гнобителів, до недавня майже винятково польських, нині переважно советських»³⁹.

³⁷ Див., напр.: Литвин М. *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.

³⁸ Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – Nr. 24. – S. 6.

³⁹ Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – 22 października. – Nr. 25. – S. 4.

Наслідком такої пропаганди у чужинця складалося, мовляв, специфічне уявлення про українців:

«1) Народ цей, хоча залюднює одну з найбагатших у Європі територій, є одним з найнужденніших у світі, 2) що, попри свою велетенську чисельність, нічого у світі не важить, 3) що ніколи не спромігся захиститися перед іншими народами, чи то слабшими кількісно (поляки), чи тими, що перебували від нього на нижчому цивілізаційному рівні (москалі), 4) що його пребагата територія завжди експлуатувалася кимось іншим».

Відтак можна було зробити логічний висновок, що подібна ситуація триватиме й надалі⁴⁰. Зауваживши, що позиція народу у світі «вимірюється сумою його успіхів, а не поразок», С. Лось постулював таке побажання українській зовнішній пропаганді:

«Замість розчулювати світ характеристикою українських нещастя, замість розмов про *майбутню* місію, хай розповідає про *здійснені* вже конструктивні справи, нехай ті справи примножує»⁴¹ (виділення по тексті — С. Лося).

Опонентом С. Лося виступав у «Бюлетені» редактор львівського «Діла» І. Кедрин-Рудницький. Для однієї з таких полемічних статей він взяв епіграфом цитату зі статті С. Лося «Українська проблема» у віленському «Słowie» (від 31 березня 1933 р.) — «Потрібний нам партнер»⁴². Мовляв, у південно-східних воєводствах польська влада має справу лише з «українським питанням», а для діалогу їй потрібен партнер. Заперечивши по суті таку постановку проблеми як небажання польської адміністрації вбачати в українській політичній еліті Галичини такого «партнера» й знаходження його натомість у маргінальних, анахронічних суспільних течіях,

⁴⁰ Łoś S. *Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego* // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – 22 października. – Nr. 25. – S. 4–5.

⁴¹ Ibid. – S. 5.

⁴² Kedryn I. «...Potrzeba nam partnera...»: [Polemika z S. Łosem] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – Maj. – Nr. 4 (6). – S. 16–21.

І. Кедрин акцентував увагу на двох епізодах невдалих польсько-українських переговорів, до яких особисто був причетний С. Лось.

У першому випадку йшлося про перемовини 1921 р. з урядом ЗУНР Є. Петрушевича, на адресу якого С. Лось висував досить жорсткі обвинувачення за зрив цих переговорів. Його опонент (І. Кедрин) був значно стриманішим в оцінках цього епізоду:

«Не належить так надто аподиктично засуджувати український уряд, який постав з революції й конвульсивно захищав засади державної незалежності, що відхилив пропозицію, в засадах якої лежала вимога зречення незалежницьких аспірацій й прийняття а ргіогі платформи польської державності»⁴³.

Й інший згадуваний С. Лосем епізод — спроба створення змішаної польсько-української комісії з організації Українського університету імені Данила Галицького 1925 р. та зрив її роботи. Фіаско цей проект, на думку українського опонента, зазнав не (лише) через дії української сторони й зокрема персонально голови НТШ К. Студинського, а також тиску на нього галицького українського політикуму, а й внаслідок неприхованого бажання польської сторони здобути на ньому політичні дивіденди, вимагаючи від українців декларацій лояльності тощо, навіть не поклавши жодної цеглини у фундамент навчального закладу⁴⁴.

Улюблена теза С. Лося про даремність боротьби українців на два фронти за доби Української революції 1917–1921 рр. й складання за це провини насамперед на західних українців, що формулювалося у графа неодноразово у постулаті «Чому стріляли до Львова замість боронити Києва?» (на його переконання, Польща не лише мала військову перевагу перед ЗУНР, а й усі історичні права на Галичину), викликала аргументоване спростування на шпальтах «Бюлетеня» з боку

⁴³ Kedryn I. «...Potrzeba nam partnera...»: [Polemika z S. Łosem] // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – Maj. – Nr. 4 (6). – S. 20.

⁴⁴ Ibid.

відомого українського історика М. Кордуби⁴⁵ й полемічне заперечення С. Лося у відповідь⁴⁶.

1937 р. редаговане В. Бончковським видання подало на своїх сторінках резюме з вищезгаданої праці С. Лося 1932 р. «Про конструктивну політику на Червоній Русі»⁴⁷.

Відповідаючи 1938 р. на анкету «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*» щодо напрямів розв'язання польсько-українських проблем, С. Лось зауважував, що цілком усвідомлює власну неспроможність справляти будь-який вплив на поточну національну політику уряду, але наважується відповідати на анкету винятково тому, що «утримання сучасного мертвого status quo» на цій ділянці вважає шкідливим й не хоче «нехтувати жодною нагодою, аби не звернути з притиском ще раз уваги на цю шкідливість». Подавав власну конструктивну програму розв'язання проблем обох народів на східних теренах II Речіпосполитої (з урахуванням власного життєвого досвіду й вагомих напрацювань у цій ділянці): 1) цілковите мовне урівноправнення в урядуванні; 2) впровадження послідовної двомовності в усіх написах й оголошеннях, адресованих громадськості; 3) офіційне визнання синьо-жовтих барв як національних барв «однієї зі слов'янських спільнот» краю й співучасть цих кольорів під час державних урочистостей нарівні з державними й національними польськими кольорами; 4) відмова від будь-яких розмірковувань щодо культурної вищості польського елемента над елементом українським; 5) розумна ліквідація утравізму у шкільництві й заміна його паралелізмом шкіл з викладовою польською та українською мовами; 6) впровадження воеводського й повітового самоврядування, опертого на рівноправні, пара-

⁴⁵ Korduba M. *Czy strzelali do Lwowa zamiast bronić Kijowa?* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – 10 marca. – Nr. 10 (97). – S. 111.

⁴⁶ Łoś S. *Jeszcze na temat «Czy strzelali do Lwowa zamiast bronić Kijowa?»* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – 24 marca. – Nr. 12 (99). – S. 134–135.

⁴⁷ Z dotychczasowych projektów i prób rozwiązania problemu polsko-ukraińskiego: Stanisława Łosia: «O konstruktywną politykę na Rusi Czerwonej» // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1937. – 19 grudnia. – Nr. 47 (238). – S. 531–533.

лельні й паритетні національні курії. Наділення цих курій власними компетенцією й бюджетом. Впровадження національних курій під час виборів до сейму; 7) покликання до життя на українській етнічній території (бажано у Львові) вищого навчального закладу з українською мовою викладання й українськими професорами. Програма цього ВНЗ повинна обіймати усю сукупність українознавчих дисциплін; 8) щире пошанування національного українського доробку у господарській ділянці, заохочування українських господарських організацій до співпраці з польськими колегами; 9) всебічна підтримка будь-яких зусиль щодо депролетаризації українського елементу, як у селі, так і в містах; 10) підтримувати й організувати потяг українства до урбанізації; шануючи окремішність організацій українських робітників, ремісників, купців та промисловців, заохочувати ці організації до господарчої співпраці з польськими аналогами⁴⁸.

В роки Другої світової війни С. Лось співпрацював з крайовою делегатурою польського еміграційного уряду, за що від жовтня 1944 р. до червня 1945 р. службою безпеки «народної» Польщі утримувався під вартою у Люблінському замку.

Після звільнення повернувся до давнього зацікавлення стародавньою історією — слід було утримувати себе й родину, оскільки за ПНР його матеріальне становище катастрофічно погіршилося. У нагоді стали наукові студії у Британському музеї часів дипломатичної служби у Лондоні, опублікована напередодні Другої світової війни монографія з історії давньої Греції — «Еллада на переломі» (1938; 2-ге вид. 1939), вільне володіння англійською, французькою, німецькою мовами й латиною, а також (дещо слабше) давньогрецькою, іспанською, італійською, чеською, українською та російською⁴⁹. Викладання історії античності давало можливість дистанціюватися від тогочасної політичної кон'юнктури й неприйнятних для графа реалій «народної» Польщі. Від 1945 р.

⁴⁸ Łoś S. *Odpowiedź na ankietę «Biuletynu»* (nr. 9) // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – 23 stycznia. – Nr. 4 (243). – S. 33–35.

⁴⁹ Kusz P. *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej*. – S. 15.

завідувач кафедри стародавньої історії Люблінського Католицького університету (Katolicki Uniwersytet Lubelski — КУЛ), з 1957 р. — доцент, у 1957–1959 рр. — декан факультету гуманітарних наук, з 1961 р. — екстраординарний професор стародавньої історії КУЛ. Автор монографій з історії давніх Греції та Риму: «Римські силуети» (1958); «Рим на роздоріжжі: Монографічна студія про Катона Старшого» (1960); «Світ стародавніх істориків» (1968), які набули популярності й перевидавалися навіть після смерті ученого⁵⁰, а також перекладів польською іншомовних історичних праць. 1961 р. вийшов на пенсію, але й упродовж наступних десяти років читав лекції з стародавньої історії. Хоча особисто жив надзвичайно скромно, неодноразово допомагав студентам, особливо тим, які походили з Галичини⁵¹.

Під кінець життя С. Лось працював над мемуарами, які досі все ще не опрацьовані й не опубліковані⁵². Помер у Любліні 14 січня 1974 р.

Невелике гроно польських «білих круків» 1920–1930-х років, які прагнули конструктивного діалогу з українцями, що до нього належав граф Станіслав Лось, мало обмежені можливості впливати на урядову політику II Речіпосполитої щодо українців та України. Одначе публіцистика С. Лося та його польських однодумців була чудовим прикладом конструктивного й глибоко гуманістичного мислення про бажану польську політику щодо української національної меншини й побудову прийдешньої стратегії взаємин демократичної Польщі й демократичної України. Українознавча спад-

⁵⁰ Див.: Łoś J.S. *Sylwetki rzymskie*. – Warszawa: Pax, 1958. – 270 s.; Łoś J.S. *Rzym na rozdrożu: Studium monograficzne o Katonie Starszym*. – Warszawa: Czytelnik, 1960. – 256 s.; Łoś J.S. *Świat historyków starożytnych*. – Kraków: Wyd-wo «Znak», 1968. – 317 s.; Łoś J.S. *Sylwetki rzymskie / Stanisław Łoś*; [red. J. Krzyżanowski]. – Lublin: Wyd-wo «Werset», 2007. – 312 s.; Łoś J.S. *Rzym na rozdrożu: Studium monograficzne o Katonie Starszym*. – Lublin: Wyd-wo «Werset», 2009. – 257 s.

⁵¹ Kusz P. *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej*. – S. 15.

⁵² Ibid. – S. 16.

щина С. Лося є яскравою сторінкою інтелектуальної історії і Польщі, і України першої половини ХХ ст.

В статтє анализируюцца публикации С. Лося на страницах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (1932–1938) о прошлом и перспективах польско-украинских отношений в формате II Речипосполитой.

Ключевые слова: II Речипосполита, Станислав Лось, украино-польские отношения, «Бюллетень польско-украинский».

The article examines the publication S. Los pages «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (1932–1938) about the past and the prospects of Polish-Ukrainian relations in the format Rechipospolitoy II.

Key words: II Rechpospolita, Stanislaw Los, Ukrainian-Polish relations, «Bulletin of the Polish-Ukrainian».

*Руслана МАНЬКОВСЬКА**

Знищення музейних збірок в УРСР у післявоєнний період (друга половина 1940-х – 1950-х рр.)

В статті висвітлюється політика тоталітарного режиму в другій половині 1940-х – 1950-х рр. у музейній галузі, ідеологічний тиск на музейних працівників та діяльність музеїв в УРСР, знищення культурних цінностей пов'язаних з українською історією.

Ключові слова: музейні колекції, знищення культурних цінностей, ідеологічний тиск в музейній галузі.

Після закінчення Другої світової війни в суспільно-культурному житті УРСР знов почав набирати обертів механізм репресивної машини. Підґрунттям чергового наступу сталінізму, в умовах масового голоду 1946 р. в УРСР та виселення селян, стали рішення центральних партійних органів, в яких визначався курс на ідеологічну чистку.

* Маньковська Р.В. — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.